

Smaastykker.

De to sognelister i Roskildebispens jordebog.

AF

C. A. Christensen.

Da jeg i 1946 i »Festskrift til Arup« s. 118—33 udgav det i 1857 fundne fragment af Roskildebispens jordebog — et fragment, der udfylder halvdelen af den lakune, der var i den gamle udgave af jordebogens to sognelister — tog jeg ogsaa stilling til, hvorledes disse to sognelister skulle forstaas.

Om fortolkningen af den første liste har der aldrig været og kan heller ikke være nogen tvivl. I overskriften angives dens indhold at være »Decime episcopales per singulas prouincias terre Syalendie«¹. I overensstemmelse hermed ser vi ud for sognenes navne tilføjet oplysninger om, hvorvidt sognets bispetiende var afstaaet til kloster eller kapitel, eller om den oppebares af et af bispestolens fogedier (exactiones) eller indgik direkte i bispens fadebur (celleraria).

Fortolkningen af den anden sogneliste er derimod ikke saa ligetil. Hvilken overskrift den har haft vides ikke, da begyndelsen af listen er gaaet tabt. Listen er bygget op efter et bestemt system, til højre for sognebyens navn en angivelse af et jordareal, for det meste angivet i plov, til venstre et beløb i mark eller øre, fx.:

dimidia marca Vrangstorp . habet terras unius aratri.²

¹ SRD. VII, 109.

² Ibidem, 116.

Højre-rubrikken: habet terras osv. forklarede jeg under tilslutning til og med tydelig henvisning til Aakjærs tidligere behandling af dette emne som en opgørelse over præstegaardenes¹ jordtilliggende. Derimod mente jeg — og mener stadigvæk — bestemt at maatte afvise samme forfatters fortolkning af venstre-rubrikkens mark og øre. Grundene herfor skal blive præciseret nedenfor, blot føler jeg trang til at indskyde en forklarende bemærkning. Den knapt tilmaalte plads i et festskrift tillader ikke den bredde i argumentationen som i og for sig ofte kunne være ønskelig. Da jeg derfor udover udgivelsen af omtalte fragment agtede at gøre nogle bemærkninger om selve jordebogens genesis, maatte jeg indskrænke mig til i korthed at anføre de argumenter, som efter min opfattelse var tilstrækkelige til at modbevise Aakjærs fortolkning af tallene som angivende størrelsen af sognenes bispetiende, idet jeg iøvrigt udtalte en beklagelse over, at Aakjærs opfattelse ikke var rigtig. Statistisk set ville hans opfattelse unægteligt være adskillig mere interessant end min opfattelse af denne liste som en cathedraticumliste.

Af Aakjærs »Antikritik»² ser jeg, at mine argumenter af ham kun er blevet opfattet som postulater eller ogsaa blevet misforstaaede. Det sidste er tilfældet, naar han s. 440 skriver: »For det første mener Christensen, at det er ejendommeligt »at der ogsaa staar mark og øre opført udfor Stenlille, Sønder Jernløse, Ejby, Ølsemagle og Rorup, skønt bispetienden af disse sogne beviseligt forlængst var afhændet af bispen. Det er maaske ikke noget afgørende bevis, idet man kunde hævde, at bispetiendens størrelse her var medtaget af statistisk interesse, hvilket dog ikke ligner jordebogen. Jeg er ganske enig med Christensen i, at dette ikke kan være noget afgørende bevis, blandt andet fordi det forekommer mig i høj grad at »ligne jordebogen« at nære historisk-statistisk interesse for fortidige forhold (jfr. ovfr. s. 437)».

Det var aldrig faldet mig ind, at mine ord kunne misforstaaes paa denne maade. At jordebogen i allerhøjeste grad er interes-

¹ Der er dog den mulighed, at det drejer sig om sognekirkens jord eller jorder.

² Hist. Tidsskr. 11. r. II, 437 flg.

seret i at sammenligne datidens afgifter med fortidens er evident og ogsaa gentagne gange blevet fremhævet af mig¹. Denne interesse er fuldt naturlig i betragtning af, at den er skrevet paa et tidspunkt, hvor afgifternes størrelse var dalet enormt i forhold til tidligere. Hvad jeg mente var, at da bisperne af Roskilde forlængst havde afstaaet bispetienden i de nævnte sogne, hørte oplysningen om størrelsen af bispetienden for eksempel af Rorup, Ejby og Ølsemagle, som 1253 var afstaaet til Helligaandshuset i Roskilde, ikke hjemme i bispens jordebog men i Helligaandshusets. Dette kan ikke parallelliseres med ovennævnte forhold. Der er der tale om en fuldt forstaaelig interesse i at paapege, at afgifterne til bispens de og de steder ligger saa og saa meget under tidligere tiders afgifter, selvfølgelig i den underforstaaede mening, at man burde stræbe efter at faa dem forhøjet igen, »den top, hvorfra vi er sunket, men atter skal op« for ligesom Aakjær at bruge en klassisk vending. Men samme interesse kunne man selvfølgelig ikke nære for bispetiendens skæbne i de sogne, hvor denne var afhændet af bispens; hvorledes det var gaaet med den var bispens regnskabskammer uvedkommende. Derfor skrev jeg, at hvis tallene ved disse sogne skulle angive bispetienden, saa viste de et udslag af statistisk interesse, som ikke lignede jordebogen, forøvrigt heller ikke nogensomhelst anden jordebog. Og jeg er vis paa, at det vil volde Aakjær vanskeligheder at finde paralleller af den art.

Dette anførte jeg som talende imod sandsynligheden af, at mark-øre-tallene kunne være angivelse af sognenes bispetiende, men jeg skrev udtrykkeligt, at det ikke var et tvingende modbevis². Det afgørende bevis for at Aakjærs fortolkning maatte være forkert fandt jeg i den summa summarum, hvormed listen slutter: *Summa universalis centum xvii marce argenti, viii grossi, unus sterlingus, excepta Meyonia.*

¹ Hist. Tidsskr. 10. r I, 146 og Festskrift, 129.

² Af indre kriterier fremgaar, at den skriver, der i 1370erne skrev denne sogneliste maa have benyttet et meget gammelt forlæg. Dette kan have været ældre end 1253 og oplysningerne om bispetienden i de omtalte sogne kunne derfor ved en lapsus være kommet ind i jordebogen, hvor de ikke horer hjemme.

Det fremgaar til evidens heraf, at hvis mark og øretallene i listen er kornmaal, saa maa de være blevet omregnet i penge i summa summarum. Men summen af mark-øretallene i den ufuldstændige liste — der mangler stadigvæk oplysninger om ca. en tredjedel af stiftet — beløber sig alene til knap 300 mark. Da taksten for 1 mark korn normalt var 2 mark sølv kan summa summarum ikke være fremkommet ved en opsummering af kornmaalets mark og øre og en derpaa følgende omregning i penge.

Slutsummen angiver at omfatte alt »excepta Meyonia«. Under Møn finder vi følgende notits: Nota quod de istis habet prepositus Meonie computare. De cathedratico. Summa xiii solidi grossorum x grossi et ii sterlingi¹. Sættes disse to bemærkninger i forbindelse med hinanden følger den logiske slutning, at sogneliste II er en fortegnelse over sognenes ydelse af cathedraticum til bispen.

Denne slutning er blevet kraftigt angrebet af Aakjær. Ifølge hans opfattelse er denne slutning temmelig forhastet. Han fortsætter dog: »Derimod giver jeg ham gerne ret i, at det kan være sandsynligt, at summa universalis kan være cathedraticum«.

Jeg maa hertil bemærke, at saa er det da en ganske ejendommeligt liste. Først opregner den paa 16 sider en række tal, hvorefter den slutter med en summa summarum, der intetsomhelst har med de foregaaende tal at gøre, og det ovenikøbet uden at nævne, hvad summa summarum saa tager sigte paa. Aakjær synes ogsaa at have øje herfor, idet han indfletter en bemærkning (s. 442) om, at summa summarum er skrevet med en anden haand end den, der har skrevet selve listen; efter mit skøn er den skrevet med samme haand, men ikke ud i eet med teksten. Den er tilføjet senere. Men uanset dette palæografiske tvivls-spørgsmaal, at der kan være tale om, at en anden skriver, har tilføjet summa summarum, er det da uforklarligt, hvad meningen er med i en officiel jordebog at tilføje en summa summarum, der intetsomhelst har med de foregaaende tal at gøre og ikke angiver, hvad den saa tager sigte paa. Kan Aakjær give en plausibel forklaring herpaa?

¹ SRD. VII, 108.

Strengt formelt kunne jeg derfor hævde, at bevisbyrden paa hviler Aakjær og ikke mig. Jeg er dog rede til at gaa ind paa hans betingelser: »Men, i hvert fald, Christensens dokumentation er ikke »afgørende«, saalænge det ikke i fjerneste maade er lykkedes ham at forklare, at 117 mark sølv 8 grot 1 sterling skal være en sammentælling af mark- og ørebeløb til en samlet sum af omkring 300 mark« (s. 443).

Formuleringen er ikke helt korrekt. Summen af mark og øre i den som jeg udtrykkeligt skrev ufuldstændige liste er knap 300 mark¹. Da ca. $\frac{1}{3}$ af listen mangler idag, kan vi slutte, at totalsummen har ligget mellem 400 og 500 mark. Ifølge min opfattelse er dette mark penge og summa summarums 117 mark sølv 8 groter og 1 sterling tyder da paa et kursforhold mellem mark penge og mark sølv som 4:1 (eller deromkring). Nu er Aakjær jo enig med mig i, at listen paa grund af visse sproglige kriterier maa have haft en meget gammel liste til forlæg, efter hans mening har denne gamle liste været fra tiden 1254—1304². Endvidere turde det være bekendt, at kursforholdet mellem mark penge og mark sølv i 1240erne var 2:1, og at dette kursforhold i den følgende tid jævnt forringedes, saa at der i begyndelsen af 14. aarh. gik 10 mark penge paa 1 mark sølv, hvorefter de danske mønter forsvandt og afløstes af de udenlandske groter og sterlinger. Paa et eller andet tidspunkt omkring 1330 har man derfor paa en af de aarlige synodeforsamlinger, hvor præsterne indbetalte deres cathedaticumsydelse til deres gejstlige overhoved, bispen³, maattet tage stilling til, i hvilket forhold

¹ Festskrift s. 125. Naar Aakjær s. 442 citerer »300 mark sølv« er tilføjesen »sølv« en lapsus mentalis fra hans side. Naar Aakjær endvidere s. 443 opstiller et regnestykke, der skal modbevise min opfattelse og som konkluderer i det spørgsmaal: »Hvorledes kan da hovedmassen af de sjællandske sogne yde 2 mark eller 10 sk. grot i cathedaticum«, saa viser denne ligestilling af 2 mark med 10 sk. grot, at han opfatter listens mark som mark sølv, men derom staar intet i listen, og saaledes har jeg heller ikke skrevet. Listens mark maa utvivlsomt opfattes som mark penge.

² Hist. Tidsskr. 11. r. II, 444 flg.

³ Jf. Kath. Kirchenleksikon I, 78 (Kirchliche Abgaben) og Slesvig-bispens jordebog (Quellensammlung VI, 262): »Summa cathedatici quod soluitur omni anno in epscopali synodo«.

de nye mønter skulle staa til de gamle takster. Var man her gaaet ud fra den danske mønts slutkurs, ja, saa var det bispen, der havde haft hele tabet og præsterne den fulde gevinst af møntforringelsen. Det omtalte kursforhold 4 : 1 viser derfor blot, at bispen har opnaaet en fordelagtigere omregning af taksterne end til den danske mønts slutkurs. Om han har kunnet diktere deres kursforhold, eller om han har maattet forhandle med præsterne herom, ved vi ikke, ejheller om præsterne ogsaa har haft deres gevinst. Dette ville de have haft, dersom taksterne var fastsat omkr. 1240, men det er ørkesløst at drøfte dette. Hovedsagen er, at jeg ikke kan anerkende, at summa universalis er en hindring for opfattelsen af listen som en cathedraticumsliste.

Lad os nu prøve Aakjærs opfattelse af sogneliste II som en »tiendematrikel« og vurdere de tabeller, han har opstillet ud fra denne opfattelse. Aakjær har jo ret i, at hvis sogneliste II er en bispetiendeliste, er den af enestaaende betydning for den middelalderlige statistik. Bispetienden var $\frac{1}{30}$ af høsten, listen ville derfor give os oplysninger om høstudbyttet i de fleste sjællandske sogne i sidste halvdel af 13. aarhundrede; da tillige en vis raison taler for, at man dengang har regnet et foldudbytte paa 3 som det normale, kan det dyrkede agerareal rekonstrueres og sammenlignes med matriklen 1682. Denne sammenligning er det Aakjær har foretaget i sine tabeller og af denne sammenligning skal det fremgaa, at listen maa have været en tiendeliste, andre beviser herfor findes ikke.

Af grunde, som vil fremgaa senere, begynder vi med at sammenligne sognelistens tal med jordebogens egne oplysninger om bispetienden. Vi har jo nemlig i selve jordebogen en række autentiske tal for bispetiendens størrelse i forskellige sjællandske herreder. For eksempel findes der i udgaven s. 34—35 opgørelse over den bispetiende, der ligger til Dragshom, nemlig bispetienden i herrederne Tudse, Ars, Skippinge og Ods. Nedenfor er disse oplysninger for Tudse herreds vedkommende sammenlignet med de tilsvarende i sogneliste II.

Som man ser er der ingensomhelst overensstemmelse mellem de to talrækker. Aakjær (s. 448—449 og tabel 2) forklarer dette

Bispetiende til Dragsholm		Sogneliste II	
Udby	4 pund korn	2 mark, dersom korn = 24 pd.	
Hørby	8 ¹ / ₂ » »	2 » » » = 24 »	
Hørby	8 ¹ / ₂ » »	2 » » » = 24 »	
Hagested . .	6 » »	2 » » » = 24 »	
Gislinge . . .	4 » »	1 » » » = 12 »	
Kundby . . .	19 » »	2 » » » = 24 »	
Svinninge . .	6 ¹ / ₂ » »	10 øre » » = 15 »	
Jyderup . . .	4 ¹ / ₂ » »	1 mark » » = 12 »	
Bjærgby . . .	4 ¹ / ₂ » »	1 » » » = 12 »	
Mørkøv . . .	3 » »	3 øre » » = 4 ¹ / ₂ »	
Skamstrup	6 ¹ / ₂ » »	2 mark » » = 24 »	
Hjembæk . . .	2 ¹ / ₂ » »	1 » » » = 12 »	

paa den maade, at sognelisten angiver bispetiendens størrelse, saaledes som den var paa et eller andet tidspunkt mellem 1254—1304; jordebogens oplysninger om den bispetiende, der laa til Dragsholm, er derimod fra dens egen tid, altsaa fra den tid, hvor den store nedgang i ydelserne var sat ind. Denne forklaring er maaske mulig, der er dog grund til at understrege *maaske*, naar vi ser, at nedgangen i tiendeydelsen i en række sogne saa maa have nærmet sig til dennes totale ophævelse, for Draabys vedkommende 97,9 %, for Haslev 93,8 % o. s. v. (se Aakjær s. 449).

Vi prøver nu »tiendematriklen« i praksis; hvordan forholder dens tal sig til matriklen 1682, der, som Aakjær anerkender, er den store prøvesten og som efter hans mening beviser rigtigheden af hans opfattelse. Efter Aakjærs egen metode omregner vi tallene i »tiendematriklen« til tønder land, fx. 2 mark i »tiendematriklen« svarer til 20 mark land = 480 ørtug land à 4 tønder land (447 og 457). Paa omstaaende side er det saaledes rekonstruerede agerareal ifølge »tiendematriklen« 1254—1304 sammenlignet med de tilsvarende tal i matriklen 1682 for Horns- og Ods herreds vedkommende.

En analyse viser, at disse tal giver et billede af højst modstridende tendenser. Agerarealet i Horns herred har i 13. aarh. været væsentligt større end i 1682. Alene sognene Ferslev og Gerslev deltager ikke i den almindelige indskrænkning af agerarealet.

•Tiendematriklen•			Matriklen 1682		
Horns herred					
Skibby	1920	tønder land	1343	tønder land	
Ferslev	1920	» »	2940	» »	
Vellerup	480	» »	395	» »	
Kyndby	1920	» »	1200	» »	
Draaby	1920	» »	1643	» »	
Skuldelev	1920	» »	1394	» »	
Selsø	1920	» »	1454	» »	
Krogstrup ...	1920	» »	1565	» »	
Orø	1920	» »	1542	» »	
Gerlev	1920	» »	2319	» »	
ialt...		17.760 tønder land	ialt...		15.795 tønder land
Ods herred					
Odden	960	tønder land	1039	tønder land	
Faarevejle ...	1440	» »	3228	» »	
Asnæs	1920	» »	2119	» »	
Grevinge	1920	» »	2509	» »	
Vig	1920	» »	3147	» »	
Asmindrup ...	960	» »	763	» »	
Egebjærg	1920	» »	1844	» »	
Højby	1920	» »	3863	» »	
Rørvig	720	» »	1046	» »	
Sejrø	1920	» »	705	» »	
ialt...		15.600 tønder land	ialt...		20.256 tønder land

Gerslev udvider sit areal fra 1920 til 2319 og Ferslev endda fra 1920 til 2940 tønder land.

I Ods herred er udviklingen lige modsat. Her var agerarealet i 13. aarh. væsentligt mindre end i 1682. I den fremgang, der præger herredet, og som for Faarevejles og Højbys vedkommende har betydet mere end en fordobling af agerarealet, er der ogsaa her en modsat bevægelse, idet Asmindrups agerareal indskrænkes fra 960 til 763, Egebjærgs fra 1920 til 1844 og Sejrs fra 1920 til 705 tønder land.

Endvidere konstaterer vi, at sognenes agerareal i 13. aarh. har været forbavsende ens i omfang. De fleste sogne har haft 1920 tønder land. Sammenlignet med 1682 maa der her være sket store ændringer.

Hvorledes forklarer nu Aakjær disse modstridende tendenser i udviklingen og denne ensartethed i sognenes agerareal? Paa det første spørgsmaal søger man forgæves et svar i hans afhandling. Det synes som om Aakjær har nøjedes med sine tabellers gennemsnitstal. 4 tønder land pr. ørtug — det talmæssige udsving ligger fra 2,9 til 5,7 tønder land pr. ørtug! — og ikke har foretaget en kontrolprøve med sine tals anvendelse i praksis. Derved er det undgaaet hans opmærksomhed, at det nævnte udsving: 2,9—5,7, forudsætter kolossale befolkningsforskydninger indenfor sognene, saa vist som det forhold, at naar et sogns agerareal gaar tilbage med 50 %, mens nabosognet samtidig gaar frem med 50 % kan dette kun forklares ved befolkningsforskydning.

Det andet problem er Aakjær derimod opmærksom paa. »Det fremgaar af *tabel 1*, at tiendens mark og øre kan benyttes som grundlag for en skønsmæssig beregning af sognets kornareal. Selvfølgelig maa man understrege ordet »skønsmæssig«, for tienden er jo som regel opgivet i runde tal i mark og øre, den medtager ikke ørtugene, og det er vel tvivlsomt, om man for de enkelte sogne kan beregne arealet nøjagtigt. Det er vel ikke sandsynligt, at f. eks. 9 af de 10 sogne i Horns herred skulle have haft præcis 20 mark land, og Vellerup sogn præcis 5 mark land. Der maa dog vel være tale om en mere skønsmæssig ansættelse For købstæderne er tienden dog oftest så stor, at der ikke alene kan være taget hensyn til kornarealet, men her foreligger sandsynligvis et andet beregningsgrundlag, enten efter folketal eller antallet af købstadsgrunde« (s. 449—50).

Hertil maa indvendes, at det er en mislig sag at tage slige reservationer, naar hovedtesis er, at en sammenligning mellem »tiendematriklens« tal og matriklen 1682 skal bevise — og andre beviser har Aakjær ikke — at den omdiskuterede liste virkelig er en tiendeliste. Det er jo som at tilføje: det vil sige, dersom vi retter lidt paa tallene. Dette klares ikke med, at Aakjær indskyder »Paa den anden side viser det sig, at sognet baade i Sjællands og Ribe Stifter havde gennemsnitlig 24 plove eller mark land, og i 3 herreder, hvis boltal Kr. Erslev har udregnet, Horns,

Smørum og Tune er der 12 bol pr. sogn. Hvert bol var gennemsnitlig 2 plove eller 2 mark land. Det samme gennemsnit har jeg faaet for Ribe stift: omkring 24 mark land pr. sogn. Ogsaa her er 4 sk. engelsk, som svarer til 20 mark land, den mest almindelige afgift pr. sogn«. Jeg skal til dette ræsonnement kun føje den bemærkning: Aakjær bebrejder mig i anden forbindelse, at jeg har fremsat en række postulater, mens hans opfattelse er »begrundet med tørre tal«¹ Efter min mening er der meget faa tal fra middelalderen, der kan kaldes »tørre«, og adskillige af Aakjærs gennemsnitstal ville jeg absolut ikke kalde »tørre«. Men lad det ligge, vi holder os til »tiendematriklens« egne opgivelser. Tabellarisk opstillet har sognenes agerarealer ifølge denne været saaledes:

i	i	tilfælde	4 mark = 32 øre = 3840 tønder land
»	111	»	2 » = 16 » = 1920 » »
»	25	»	12 » = 1440 » »
»	15	»	10 » = 1200 » »
»	49	»	1 » = 8 » = 960 » »
»	36	»	6 » = 720 » »
»	22	»	4 » = 480 » »

Over halvdelen af sognene har altsaa haft 1920 eller 960 td. land. Eller udtrykt paa anden maade — for at undgaa de altid tvivlsomme omregninger i jordemaal — over halvdelen af sognene har ydet enten 2 mark = 24 pund = 96 td. korn eller 1 mark = 12 pund = 48 td. korn i bispetiende.

Her er der grund til at drage Erslevs undersøgelse over tiendeopgivelserne i Roskildebogen ind i diskussionen. Først maa jeg bemærke, at Aakjær gør sig skyldig i en alvorlig misforstaaelse, naar han gentagne gange tager Erslev til indtægt for sin opfattelse². Erslev tænker ikke paa sogneliste II, naar han skriver

¹ Hist. Tidsskr. 11. r. II, 455.

² Ibidem, 438, 446, jf. 450. — Det er ligeledes en misforstaaelse, naar Aakjær s. 446 skriver, at liste II i sin overskrift selv angiver, at den indeholder oplysninger om: Bispetienden i de enkelte herreder af landet Sjælland. Udtalelsen er besynderlig, eftersom begyndelsen af listen mangler, jf. Festskrift s. 117. Hvad Aakjær citerer er overskriften til liste I, og den er der ingen diskussion om.

om tiendeopgivelserne i jordebogen, men paa de ovennævnte opgivelser over den tiende, der fx. ligger til Dragsholm (se ovf. s. 575). Dette fremgaar af hans udtalelse om Asnæs, idet han skriver, at tienden her angives til 6 $\frac{1}{2}$ pund¹, hvilket stemmer med SRD. VII, 35, men ikke med sogneliste II, hvor tallet for Asnæs er 2 mark, der i korn er lig 24 pund.

Erslevs konklusion af sine undersøgelser var, at tiendeopgivelserne i Roskildebogen ikke kunne benyttes til rekonstruktion af høstudbyttet, fordi de faste beløb, hvormed tienden angaves, viste, at det maatte være nettobeløb, det beløb som en eller anden tiendefæster indbetalte til bispen, og ikke bruttobeløbet, som alene kunne sige os noget om høsten. Dette synspunkt er utvivlsomt rigtigt. Bispetienden, $\frac{1}{30}$ af høsten, maa ifølge sagens natur være faldet højst forskellig ud fra aar til aar. Bruttoindtægten maa være bleven opgjort paa samme maade, som den fx. blev opgjort for (af) præsten i Systofte paa Falster i slutningen af middelalderen: Præsten faar i tiende hver 30. kærv og fik han i dette aar 154 traver korn, hver trave udgør 4 skæpper².

Erslev havde til begrundelse af sin opfattelse ikke behovet at nøjes med en henvisning til, hvorledes man efter reformationen akkorderede om kongetienden. Vi har i Slesvigbispens jordebog tilstrækkeligt klare vidnesbyrd om fremgangsmaaden. Fx.:

Decima in Sluxherde

In omnibus parochiis istius Herret habet dominus episcopus decimas annuales et uiuas; annuales solent se extendere ad v lastas siliginis et possunt vendi secundum qualitatem temporom, caris annis valent circa marcas lxxx; uno tempore fuerunt uendite pro annona, uidelicet

Tingheleff xii ortich anno LXX, valent xv marcas osv.³

Lintoftherde.

In omnibus parrochiis istius Herret dominus episcopus habet decimas annuales et uiuas, que fuerunt uendite, ut sequitur,

¹ Valdemarernes Storhedstid, 126.

² Danske Mag. 5. r. VI, 275.

³ Quellensammlung VI, 207.

interdum carius, interdum largius. Sic enim uendita fuit anno LXXII

Vke pro tredecim marcis osv. LXXI aliter valet.¹

Geltingh: interdum solet colligi frumentum purum et gherbi uendi pro xii marcis; quando in toto uenditur solet dare xix marcas; plus multo ualet².

Vi kan paa grundlag heraf drage den slutning, at naar vi møder et afrundet beløb for bispetienden, er dette belemret med to usikkerhedsmomenter, hvor stor har høsten været og i hvilket forhold staar den akkorderede sum til selve høsten. Intet af disse spørgsmaal er vi i stand til at besvare. Konsekvensen er, at Erslevs konklusion, at man ikke kan drage slutninger fra de tal, vi har paa bispetienden — som alle er akkordtal — til selve høstudbyttet staar ved sin fulde magt.

Hvad betyder nu dette for Aakjærs supponerede »tiendematrikel«? Ser vi paa den ovenfor opstillede liste³ over bispetienden i Tudse herred, saa har vi i første kolonne jordebogens *egen* opgørelse over bispetiendens størrelse, utvivlsomt netto-beløb. Sammenlignet hermed viser anden kolonne, »tiendematriklen« (= sogneliste II) en meget mere groft afstemt skala. Dette viser sig endnu tydeligere i den ovenfor givne oversigt over alle sognes ydelser, hvorefter over halvdelen har ydet enten 2 mark = 96 td. byg eller 1 mark = 48 td. byg. Hvad er konsekvensen heraf? Det er den, at saa maa bispestolen have opgivet sin tienderet og være gaaet over til »biskopsgaven«. Det er jo netop det karakteristiske for biskopsgaven, at den laa fast og var uforanderlig fra aar til aar, fastsat efter et groft skøn uden strengt at være knyttet til det skiftende høstudbytte, paa et niveau, hvor sikkerhedsmarginen var paa bøndernes side. Men at man maa drage denne slutning viser bedst, at »tiendematriklen« er en umulighed i sine konsekvenser.

¹ Quellensammlung VI, 208.

² Ibid., 241.

³ Se ovf. s. (575).

Med hensyn til cathedraticum spørger Aakjær, om denne afgift kendes »fra saa tidlig en tid, at Kaluehave, Rørvig, Holmstrup og Avnsø sogne hed Skaningahafn, Ysøørn og Læsyhom? Det vil sikkert sige fra det 13. aarh.« (s. 444). Jeg kan her hen-vise til bisp Peder af Aarhus' brev af 1251¹. Iøvrigt var cathedraticum en fast aarlig kendelse fra stiftets underafdeling, sognekirke — præst, til det gejstlige overhoved, bispen, en slags gejstlig husbondhold om man vil, som ikke berørtes af det verdslige patronatssystem². Som ordinær, aarlig ydelse hørte den ligesaavel som bispetienden (sogneliste I) hjemme i bispens jordebog. Slutningen af en tilsvarende liste i Slesvigbispens jordebog ser saadan ud:

Herendorp	VI sk.	
Odis	} XVIII sk.	
Tappe		
Heghelze	XII sk.	
Witze	XII sk.	
Maxtorp	} XVIII sk.	
Egrip		

Summa cathedratici quod soluitur omni anno in episcopali sinodo, marce centum XLV aut sex³.

Som man ser, møder vi her det samme simple talforhold mellem afgifterne som i Roskildebogen. Selv om vi ikke har kilder, der viser, efter hvilke kriterier cathedraticum er blevet lignet, er der næppe grund til at betegne det som et postulat, naar man antager, at det er sket efter et groft skøn over kaldenes »godhed« og at det »gode« kald ligesom senere har været betinget af præstegaard, respektive »præstegaarde«, tiendens størrelse og

¹ Dipl. Dan. 2 r. I nr. 55 og Danm. Riges Breve, specielt note 2., Jf. forøvrigt, foruden almindelige kirkeleksika. Ellen Jørgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 24.

² Jf. fx. 1396 ²⁷/₄, Repert. nr. 4042. Dette er utvivlsomt forklaringen paa, at cathedraticum opføres for alle de sogne, hvor patronatsretten tilkom andre.

³ Quellensammlung VI, 262.

antallet af indbyggere i sognet, da dette sidste gav sig udslag i udbyttet af ofringer. Derfor advarede jeg Aakjær mod at drage slutninger fra *cathedraticum*slistens tal¹, og derfor kan jeg kun beklage at maatte betegne hans store arbejde med »tiendematriklen« som forfejlet. Hvad Aakjær sammenligner er ikke tiendeafgifter ca. 1250—1300 og agerareal 1682 men *cathedraticum* ca. 1250—1300 og agerareal 1682, og det er inkommensurable størrelser. Det er derfor ingen grund til at spekulere over tallene fx. for Skibby i Horns herred, der ifølge Aakjær i slutningen af 13. aarh. skal have haft 1920 td. land og 1682 kun har 1343 td. land, mens nabosognet Ferslev i samme periode fra 1920 td. land er gaaet frem til 2940 td. land.

Føtterskrift. Foranstaaende er skrevet efter fremkomsten af Sv. Aakjærs første afhandling i forrige bind, men inden den anden i dette bind. Jeg ser dog ingen grund til at ændre min opfattelse af liste II som en *cathedraticum*sliste, baseret paa et groft skøn, og er ret overbevist om, at skilling-tallene i »Ribe Oldemoder« er fremkommet paa samme maade.

Summary.

The second of the two parish lists of the diocese Roskilde in the Roll of the Roskilde bishop, dating from about 1370, contains information about *cathedraticum*. This duty was paid by the parishes to the bishop of the diocese. The thesis of Svend Aakjær that the sums of the above named list are the bishop tithe of the parish is unfounded and his computation and reconstruction of the amount of acreage (arable land) belonging to each parish must be considered unwarranted.

¹ Festskrift, 126.